

แนวทางการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษา

พระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

The Guidelines for Curriculum Development and Teaching and Learning

Management for Pali Scripture Department at the Bureau of Religion

Studies Pali Department At Samat District Roi Et Province

พระมหาจรินทร์ มณินโท¹, ไพฑูรย์ สนวนมะไฟ², พระวิมาน คมภีรปญโญ³

Phramahajarin Manintho¹, Phaithun Saunmaphi², Phrawiman Khamhipanyo³

ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2562

Email : Pra.maha.Jarin@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด 2) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ดงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัญหาในการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ มี 6 ส่วน คือ ปัญหาด้านการบริหาร ปัญหาด้านเครื่องมือและอุปกรณ์การเรียน ปัญหาด้านระบบการเรียนการสอน ปัญหาด้านผู้สอน ปัญหาด้านผู้เรียน และปัญหาด้านอาคารสถานที่ ส่วนปัญหาด้านหลักสูตร จำแนกออกเป็น 5 ส่วน คือ สำนักเรียนไม่มีหลักสูตรเป็นของตัวเอง ตำราเรียนยังไม่เพียงพอต่อผู้เรียน หลักสูตรไม่สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียน ตำราที่ใช้

¹นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

¹Graduate Student, Masters of Arts Program in Buddhist Studies, Program in Buddhist Studies Mahachulalongkornrajavidyalaya University Roi Et Buddhist College, Thailand.

^{2,3}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

^{2,3}Mahachulalongkornrajavidyalaya University Roi Et Buddhist College, Thailand.

*ได้รับบทความ: 1 ธันวาคม 2562; แก้ไขบทความ: 5 มีนาคม 2563; ตอรับการตีพิมพ์: 9 มีนาคม 2563

ในการเรียนการสอนบางเล่มเก่าเกินไป และขาดการพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับผู้เรียน 2)แนวทางการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ มีความสัมพันธ์กัน 8 ส่วน ดังนี้ (1)การบริหาร และแผนการดำเนินงานมีทั้งระยะสั้นและระยะยาว (2)มีแผนในการสรรหาผู้เรียน (3)มีการคัดเลือก ผู้สอนที่มีความเชี่ยวชาญ การนิเทศและการฝึกอบรม รวมทั้งพัฒนาครูสอนให้มีทั้งวิชาและจรณะ เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียน (4)มีการนิเทศผู้เรียนเพื่อให้เข้าใจระเบียบและกระบวนการเรียนการสอน การปรับทัศนคติเพื่อให้เข้าใจความสำคัญของการเรียนบาลีและสร้างแรงจูงใจในการเรียนบาลี (5)มีการพัฒนาหลักสูตร คู่มือและสื่อการเรียนการสอน (6)มีการออกแบบกิจกรรมการจัดการเรียน การสอนที่หลากหลายมีกิจกรรมเสริมทักษะแก่ผู้เรียน และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสอดคล้องกับ สภาพปัญหาของผู้เรียน โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (7)มีการจัดปัจจัยและสิ่งแวดล้อมเพื่อสนับสนุน การเรียนการสอน และ (8)มีการประเมินผลการจัดการเรียนการสอน ส่วนกระบวนการพัฒนาหลักสูตร มีการใช้หลักสูตรหลักตามแม่กองบาลีสนามหลวงเป็นแม่แบบ เพื่อพัฒนาให้เป็นคู่มือและสื่อการเรียน ของสำนักเรียน โดยมีการจัดทำโครงสร้างหลักสูตรและคู่มือการเรียนการสอนที่เข้าใจง่าย ผลิตสื่อ การเรียนการสอนขึ้นมาใช้เอง ออกแบบเนื้อหาและรูปแบบคู่มือที่ดึงดูดความสนใจของผู้เรียน ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และสัมพันธ์กันทั้งความจำ ความรู้ ความเข้าใจ การคิดวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่าจากการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

คำสำคัญ: 1. การพัฒนาหลักสูตร 2. การจัดการเรียนการสอน 3. พระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ABSTRACT

The objectives of the research article were 1) to study the problems in the curriculum and the teaching and learning management of Pariyattidhamma school, Pali section, At Samat district, Roi Et province; and 2) to study the guidelines for curriculum development and the teaching and learning management of Pariyattidhamma school, Pali section, At Samat district, Roi Et province. This is a qualitative research by studying the data from documents, interviews, and focus group discussion.

The research findings found that : 1)the teaching and learning management of Pariyattidhamma school, Pali section, At Samat district consists of the six following problems: administration; learning tools and equipment; teaching and learning systems; teachers; learners; and buildings and venues of the learning. While the problems in the curriculum are classified into five aspect which are: the school does not have the curriculum of its own; the textbooks provided are not enough for the

students; the curriculum is not consistent with the context of the students; the textbooks used for teaching and learning are too old; and the lack of curriculum development suitable for the students. 2) The research findings indicated that there were 8 parts of the relationship in the guidelines for curriculum development and teaching and learning management of PhrapariyattidhammaPali section of the Religious Education Institution, At Samat district as follows. There were 1)both short and long term administration and action plan, 2)plans for learner recruitment, 3)selection of instructors with expertise in supervision and training and development of the instructors to be skillful and practical as the role models for learners, 4)supervision for learners to understand teaching and learning regulations and processes, learners' attitude adjustment to understand importance of studying Pali and motivation enhancement in studying Pali, 5)curriculum development, manual and instructional media, 6)designs of a variety of activities in teaching and learning management, in promoting learners' skills and managing the activities related to learners' problem situations by focusing on learner-centered activities, 7)management of factors and environments to support teaching and learning, and 8)assessment of teaching and learning management. In the process of curriculum development, the institution used the curriculum according to Central Pali Testing Service as the model in order to develop manuals and instructional media for the institution. The curriculum structure and the instructional manuals were developed with the ease to understand. There was a production of a variety of media, with designs of contents and formats attractive to learners, easy to understand language and relations among memory, knowledge, understanding, critical thinking, synthesis and learning evaluation so that the learners will be able to apply these in daily life.

Keywords : 1. Curriculum Development 2. Teaching and Learning Management
3. Pariyattidhamma Pali Section

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

พระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยมาอย่างยาวนาน เป็นสถาบันทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อและทัศนคติ ตลอดถึงวิถีชีวิตของคนในสังคม ในอดีตที่ผ่านมาสถาบันพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน จนได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ โดยพระสงฆ์ก็ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ตามหลักของไตรสิกขา ในยุคต่อมาจึงได้มีการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยมีการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี และมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น จึงทำให้ชาวไทยมีประเพณีนิยมการบวชเรียน ซึ่งการศึกษาของพระภิกษุและสามเณรถูกจัดเข้าในภารกิจของคณะสงฆ์ไทย 6 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการสาธารณูปการ (พระราชปริยัติโมลี (ไพฑูริย์ วิบุโล), 2554 : 29) โดยด้านการศึกษาเป็นภารกิจที่สำคัญของคณะสงฆ์ไทย “บทบาทด้านการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ทั้งานบริหารและเป็นอาจารย์สอนตามสถาบันการศึกษาสงฆ์ที่มีอยู่ ได้แก่ มหาวิทยาลัย โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมแผนกบาลี และสามัญศึกษา” (พระครูธรรมธรสุชาติ ฐิตวโร, 2558 : 19) ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เป็นหัวใจของการศึกษาของคณะสงฆ์ ที่มีผลต่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา เพราะคัมภีร์สำคัญจารึกด้วยภาษาบาลี “พระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาทจารึกไว้ด้วยภาษาบาลี และการรักษาต้นฉบับเดิมซึ่งเป็นภาษาบาลี เพื่อป้องกันพระพุทธพจน์มิให้คลาดเคลื่อน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะรักษาศาสนธรรมไว้ได้อย่างสมบูรณ์” (พระมหาธีรสุขธมมสารโ(อุปไซ), 2554 : 1-2) เนื่องจากพระพุทธศาสนาใช้ภาษาบาลีบันทึกพระธรรมคำสอน

ในปัจจุบันจากสภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้มีผลกระทบต่อการศึกษาของคณะสงฆ์หลายด้าน ทั้งด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านทักษะความสามารถของผู้สอน ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน และด้านผู้เรียน เป็นต้น โดยปัจจุบันมีผู้สนใจบวชเรียนน้อยลง ในส่วนที่บวชเรียนก็ให้ ความสนใจที่การเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาและการเรียนระดับมหาวิทยาลัยเป็นหลัก ทำให้พระภิกษุสามเณรไม่ค่อยสนใจเรียนบาลีเหมือนในอดีต และพระภิกษุสามเณรส่วนหนึ่งก็ไม่สนใจในการศึกษา ทำให้ไม่มีความรู้เกี่ยวกับภาษาบาลีอันเป็นภาษาหลักในการบันทึกหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยการศึกษาบาลีเป็นการศึกษาแก่นธรรมและรักษาพระสัทธรรม เนื่องจากภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เมื่อเข้าใจภาษาบาลีแล้วก็สามารถป้องกันการบิดเบือนพระธรรมวินัยได้ ซึ่งจะทำให้เกิดความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง

ปัญหาของการจัดการศึกษาบาลีทุกภูมิภาคในปัจจุบัน พบว่า นอกจากจะมีพระภิกษุและสามเณรสนใจเรียนบาลีน้อยลงแล้ว สำนักศาสนศึกษาจำนวนมากได้ปิดตัวลงเนื่องจากมีปัญหาหลายด้าน รวมทั้งปัญหาด้านการจัดการเรียนการสอนด้วย ทำให้สำนักศาสนศึกษาที่เหลืออยู่จำเป็นจะต้องมีการปรับตัวและหาแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้นและรักษาสำนักศาสนศึกษา

บาลีไม่ให้ปิดตัวลงโดยอัตโนมัติเนื่องจากขาดผู้เรียน โดยภารกิจด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีเป็นการกิจเร่งด่วนของคณะสงฆ์ทั่วประเทศ เพื่อหาแนวทางส่งเสริมและพัฒนากิจการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีไม่ให้สูญหายไป แนวทางหนึ่งที่มีความนิยมอย่างมากคือการจัดตั้งสำนักศาสนศึกษาในระดับอำเภอขึ้นมารองรับ เพื่อให้คณะสงฆ์แต่ละอำเภอได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาร่วมกัน แต่เมื่อดำเนินการไปสักระยะก็พบว่ามีหลายแห่งที่ปิดตัวลงเหลือเพียงแค่ป้ายสำนักศาสนศึกษาเท่านั้น โดยสาเหตุมาจากการมีผู้เรียนน้อยลงและสอบบาลีสนามหลวงได้น้อยหรือบางแห่งก็ไม่มีผู้สอบได้ ทำให้ไม่มีแรงจูงใจในการศึกษาบาลี ซึ่งสะท้อนให้เห็นปัญหาการจัดการเรียนการสอนที่ไม่มีคุณภาพด้วย

จังหวัดร้อยเอ็ดก็เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เจ้าคณะจังหวัดจึงได้ประชุมคณะสงฆ์และมีมติให้มีการจัดตั้งสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภอขึ้นทุกอำเภอ โดยให้เจ้าคณะอำเภอเป็นผู้บริหารจัดการและแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาทำหน้าที่แผนกต่างๆ ซึ่งคณะสงฆ์อำเภออาจสามารถ ก็ได้ดำเนินการตามนโยบายของผู้ปกครอง และได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2559 ซึ่งยังพบว่ามีปัญหาอีกหลายด้านที่ต้องมีการศึกษาเพื่อหาแนวทางพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อหาแนวทางพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

2.2 เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

3.1 ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาของหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

3.2 ได้แนวทางการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการศึกษาข้อมูลภาคสนาม พื้นที่ในการศึกษา คือ สำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งอยู่ที่วัดอุบลบริพัตร เลขที่ 308 หมู่ที่ 1 ตำบลอาจสามารถ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย 1)กลุ่มผู้บริหารสำนักศาสนศึกษา จำนวน 3 รูป 2)กลุ่มคณะกรรมการบริหารฯ จำนวน 5 รูป 3) กลุ่มพระสังฆาธิการอำเภออาจสามารถ จำนวน 10 รูป 4)กลุ่มครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีฯ จำนวน 5 รูป 5) กลุ่มบุคลากรสำนักศาสนศึกษา จำนวน 5 รูป/คน 6)กลุ่มนักวิชาการทางการศึกษาบาลี จำนวน 3 รูป 7)กลุ่มผู้เรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จำนวน 14 รูป รวมประชากรกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด จำนวน 45 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูลจำแนกออกเป็น 2 ส่วน คือ 1)การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคเอกสาร เอกสารปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 และหลักสูตรบาลีสนามหลวง เอกสารทุติยภูมิ คือ ศึกษาเอกสารวิชาการ ตำรา บทความ หนังสือ ข้อมูลจากระบบสารสนเทศอินเทอร์เน็ต และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งสิ้นจำนวน 45 รูป/คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง ตามความเหมาะสมกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยอาศัยฐานความรู้จากการศึกษาข้อมูลเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์บริบทพื้นที่วิจัย การวิเคราะห์สภาพของการจัดการเรียนการสอน วิเคราะห์การใช้หลักสูตรการเรียนการสอน รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อตอบวัตถุประสงค์โดยมุ่งแสวงหาชุดความรู้ใหม่จากงานวิจัย

5. ผลการวิจัย

5.1 ผลการศึกษาแนวคิดการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี พบว่า การจัดการเรียนการสอนบาลี เป็นกระบวนการเรียนรู้พระพุทธพจน์ที่รวบรวมไว้ในพระไตรปิฎก โดยเป็นการศึกษารากเหง้าของภาษาบาลีและเป็นหลักธรรมคำสอนที่ถูกบันทึกโดยภาษาบาลี รวมทั้งข้อปฏิบัติในพระธรรมวินัยตามแนวทางของพระพุทธศาสนาการเรียนการสอนบาลีจึงเป็นการรักษาและเสริมสร้างความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง เพราะเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย มีประวัติมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เวลาที่ผ่านมาแยกการศึกษาเป็นชั้น ตั้งแต่ชั้นประโยค 1-2 ถึงชั้นประโยค ป.๓.9

เรียกว่า เปรียญตรี เปรียญโท และเปรียญเอก การศึกษาแผนกบาลีนี้ เป็นการจัดให้การศึกษาของสงฆ์ในระดับที่สูงกว่าแผนกธรรม โดยการจัดตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนั้น เจ้าสำนักเรียนเป็นผู้ดำเนินการเอง ต้องอาศัยความพร้อมในด้านบุคลากร ทุนทรัพย์ อาคารสถานที่ และผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญซึ่งเป็นสำนักศาสนศึกษาเฉพาะทางด้านบาลี

5.2 ผลการศึกษาสภาพปัญหาของหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ดพบว่า สำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ดก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2559 ขึ้นเป็นหลักในการบริหารศูนย์การศึกษาประจำอำเภอเจ้าคณะอำเภอเป็นประธานผู้อำนวยการศูนย์โดยตำแหน่ง มีการใช้หลักสูตรประโยคบาลีสนามหลวงที่ใช้ในการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบัน โดยสำนักเรียนบาลีประจำอำเภออาจสามารถมีการจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ประโยค 1-2 จนถึง ป.ธ.5 ซึ่งมีหลักสูตรที่ใช้ดังนี้

1) ประโยค 1-2 ประกอบด้วย (1)วิชาแปลมคธเป็นไทย โดยพยัญชนะและโดยอรรถ หลักสูตรใช้หนังสือ ธรรมปัทมฎกกา ภาค 1 ถึงภาค 4 และ (2)วิชาบาลีไวยากรณ์ โดยหลักสูตรใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์ประเภทสอบถามความจำ

2)เปรียญธรรม 3 ประกอบด้วย (1)วิชาแปลมคธเป็นไทย โดยพยัญชนะและโดยอรรถ หลักสูตรใช้หนังสือ ธรรมปัทมฎกกา ภาค 5 ถึงภาค 8 (2)วิชาสัมพันธไทย หลักสูตรใช้หนังสือ ธรรมปัทมฎกกา ภาค 5 ถึงภาค 8 (3)วิชาบาลีไวยากรณ์ หลักสูตรใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์ประเภทสอบถามความจำและความเข้าใจประกอบกัน (4)วิชาบูรพภาค ข้อเขียนภาษาไทย โดยแก้ไขให้ถูกต้องตามระเบียบลักษณะวรรค ตัวอักษรตามสมัยนิยม หลักสูตรใช้หนังสือที่ควรรู้ เช่น จดหมายทางราชการ

3)เปรียญธรรม 4 ประกอบด้วย (1)วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ ธรรมปัทมฎกกา ภาค 1 (2)วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือมังคัลลตทีปนี ภาค 1

4)เปรียญธรรม 5 ประกอบด้วย (1)วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือธรรมปัทมฎกกา ภาค 2-4 (2)วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือมังคัลลตทีปนี ภาค 2

นอกจากหลักสูตรดังกล่าวแล้วยังมีการใช้คู่มือประกอบทุกระดับ เช่น คู่มือประกอบการเรียนการสอนชั้นประโยค 1-2 มีดังนี้ (1)หลักการแปลมคธเป็นไทยหนังสือธรรมบพิวิจารณ์คู่มือศัพท์ยาก (2)หนังสือแปลโดยพยัญชนะ ธรรมปัทมฎกกา ภาค 1-4 (3)หนังสือแปลยกศัพท์ธรรมปัทมฎกกา ภาค 1-4 (4)เทปเสียงแปลโดยพยัญชนะ ธรรมปัทมฎกกา ภาค 1-4 (5)หนังสือปัญหาและเฉลยบาลีสนามหลวง วิชาแปลมคธเป็นไทย 6)หนังสือปัญหาและเฉลยบาลีสนามหลวง รวมทั้งวิชาบาลีไวยากรณ์ 7)คู่มือบาลีไวยากรณ์ (ประยุกต์) ปทานุกรมกิริยาอาชยาต ปทานุกรมกิริยาภิกตัก เป็นต้น โดยระดับ ป.ธ.3-ป.ธ.5 ที่มีการจัดการเรียนการสอนก็จะมีจัดทำคู่มือประกอบด้วยทุกระดับ

5.3 แนวทางการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ดพบว่ามีการดำเนินการที่มีความสัมพันธ์กัน 8 ด้าน ดังต่อไปนี้

1) ด้านการบริหารและแผนการดำเนินงาน การดำเนินงานการจัดการเรียนการสอน มีแผน 2 ระยะ คือ (1)ระยะสั้น เริ่มต้นถึงปีการศึกษา 2559 ได้มีการเฟ้นหานักเรียนอาษาฯ ใน 15 ตำบล แนวคิด 1 ตำบล 1 มหาเปรียญ โดยมีการเพิ่มจำนวนนักเรียนมากขึ้นและปรับปรุงการเรียนให้ดีขึ้นตามลำดับ (2)ระยะยาว ทุกปีไปจะใช้จำนวนนักเรียนปีการศึกษา 2559 เป็นเกณฑ์กลางควบคุมจำนวนนักเรียนไม่ให้ต่ำลงหรือสูงขึ้นเกิน 15 รูป ปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพสูงขึ้นในทุกด้าน และให้นักเรียนสอบได้มีค่าร้อยละสูงกว่าปีที่ผ่านมาและแผนระยะยาวจะควบคุมจำนวนนักเรียนและคุณภาพการจัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อรักษาการเป็นสำนักศาสนศึกษาที่มีสถิติการสอบบาลีสนามหลวงได้มากที่สุดในจังหวัดร้อยเอ็ด

2) ด้านการสรรหาผู้เรียน มีการจัดทำแผนในการสรรหาผู้เรียนจำแนกออกเป็น 3 แผนงาน คือ (1)แผนการรอรับ โดยมีการจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ การตั้งเจ้าหน้าที่คอยรับสมัคร ให้คำแนะนำและติดต่อประสานงานภายในที่ตั้งสำนักศาสนศึกษา (2)แผนการจัดหา คือ การออกแสวงหาผู้เรียนตามที่ต่างๆ ในเชิงรุก โดยใช้การขับเคลื่อนจากองค์กรคณะสงฆ์อำเภออาจสามารถ เพื่อให้พระสังฆาธิการได้มีส่วนร่วมในการสรรหาผู้เรียนในเขตการปกครองคณะสงฆ์ที่ตนเองรับผิดชอบรวมทั้งการสรรหาโดยครูสอนออกนิเทศตามโรงเรียนพระปริยัติธรรมและวัดต่างๆ และ (3)แผนการแบบผสมผสาน โดยมีการจัดทำแผนประชาสัมพันธ์ มีการตั้งเจ้าหน้าที่คอยรับสมัครอยู่ที่ตั้งและออกสรรหานอกพื้นที่ทั้งเชิงรุกและเชิงรับ เมื่อได้ผู้เรียนมาแล้วก็มีแผนในการหาที่พักและการดูแลตามความเหมาะสม รวมทั้งการนิเทศเพื่อความเข้าใจในการเรียนการสอนร่วมกัน

3) ด้านผู้สอน มีการคัดเลือกครูสอนที่มีความเชี่ยวชาญแต่ละประโยคและรายวิชา มีการนิเทศครูสอน ฝึกอบรมครูสอนเพื่อให้มีเทคนิควิธีการสอนที่หลากหลาย ส่งไปอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพครูสอน มีสวัสดิการและค่าตอบแทนครูที่เหมาะสม เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจแก่ครูสอน โดยการคัดเลือกครูสอนที่มีความรู้และมีทักษะการถ่ายทอดการเรียนการสอนบาลีได้ดี สามารถจัดทำแผนการสอนและคู่มือการสอนในรายวิชาที่รับผิดชอบได้ สำหรับครูสอนใหม่ก็จะมีนิเทศและอบรมก่อนสอน โดยมีครูพี่เลี้ยงคอยช่วยเหลือ ครูสอนที่มีความเป็นกัลยาณมิตรกับผู้เรียน วางตัวอย่างเหมาะสมกับฐานะ และมีพฤติกรรมดีงามไม่ขัดกับพระธรรมวินัยเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี

4) ด้านผู้เรียน หลังจากรับผู้เรียนเข้ามาแล้วมีการนิเทศผู้เรียนเพื่อให้เข้าใจระเบียบการเรียนการสอน ปรับทัศนคติเพื่อให้เข้าใจความสำคัญของการเรียนบาลี โครงสร้างหลักสูตรระดับชั้นต่างๆ ตลอดถึงกระบวนการเรียนการสอน และสร้างแรงจูงใจในการเรียนบาลี ในระหว่างเรียนก็มีการประเมินความประพฤติ ปัญหา ระดับความจำ ความรู้ ความเข้าใจ การคิดวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมิน

ค่าจากการเรียนรู้ ส่วนการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนากระบวนการเรียนการสอนและหลักสูตรโดยมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อให้มีความเหมาะสมกับผู้เรียน

5) ด้านการพัฒนาหลักสูตร มีการใช้หลักสูตรหลักตามแม่กองบาลีสนามหลวงเป็นหลัก แต่มาพัฒนาใช้เป็นคู่มือของสำนักเรียน โดยมีการจัดทำโครงสร้างหลักสูตรแต่ละระดับ แต่ละรายวิชา โดยครูสอนมีการจัดทำแผนการเรียนการสอนคู่มือประกอบการเรียนการสอน มีการจัดกลุ่มเนื้อหาให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจนำหลักสูตรเข้าไปใช้ในการสอนผ่านเทคโนโลยี เพื่อให้สะดวกรวดเร็วและง่ายต่อการทำความเข้าใจ หลักสูตรที่เน้นพัฒนาความรู้ ความจำ ความคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ความเข้าใจ และการถกวิจารณ์ การประเมินผลการเรียนการสอน มีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนให้มีรูปแบบที่ดึงดูดความสนใจของผู้เรียน โดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย สอดคล้องกับบริบททางสังคมปัจจุบัน เพื่อให้ผู้เรียนได้นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

6) กิจกรรมการจัดการเรียนการสอน มีการนำความรู้เกี่ยวกับการบริหารการศึกษามาใช้ มีการจัดทำแผนการจัดการเรียนการสอน มีการวัดผลความรู้ การสอนในห้องเรียน การจัดอบรม เพื่อเสริมทักษะและความรู้แก่ผู้เรียน การส่งเสริมผู้สอนให้ผลิตตำราและเอกสารประกอบการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอนมุ่งเน้น 3 ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัย และด้านทักษะพิสัย มีการฝึกหัดพัฒนาการเขียนตอบปัญหาเป็นประจำ ออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลาย เพื่อไม่ให้ผู้เรียนมีความเบื่อหน่าย มีการผลิตสื่อขึ้นมาใช้เอง มีการประเมินผู้เรียนอยู่เสมอ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาของผู้เรียน โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง แล้วหาแนวทางพัฒนาผู้เรียนตามสภาพปัญหา มีกิจกรรมการเรียนทั้งในสำนักเรียนและนอกสำนักเรียน รวมทั้งการจัดสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เอื้อต่อการเรียนรู้

7) ด้านปัจจัยสนับสนุนการเรียนการสอน ได้แก่ (1) ปัจจัยด้านบุคคล โดยมีบุคคลที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอน ได้แก่ คณะกรรมการบริการที่ต้องกำหนดแผนและนโยบายในการจัดการเรียนการสอน ครูสอนที่ต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ผู้เรียนที่มีความมุ่งมั่นตั้งใจ และผู้สนับสนุนทั้งกลุ่มพระสงฆ์ในอำเภออาจสามารถและฆราวาสที่ให้การสนับสนุนในรูปแบบของการอุปถัมภ์ ค่าวัสดุอุปกรณ์ ทุนการศึกษา งบประมาณในการจัดการศึกษา ภัตตาหารและน้ำปานะ รวมทั้งค่าพาหนะในการเดินทาง เป็นต้น (2) งบประมาณในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งได้จากบสนับสนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติตามรายหัวของผู้เรียนและตามผลการสอบบาลีสนามหลวง นอกจากนี้เป็นงบร่วมสนับสนุนของพระสังฆาธิการอำเภออาจสามารถ และงบที่ได้จากการร่วมบริจาคจากประชาชนทั่วไป (3) วัสดุ อุปกรณ์และครุภัณฑ์ที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งมีทั้งส่วนที่ได้มาจากการจัดซื้อและส่วนที่ได้รับบริจาค ซึ่งมีการเตรียมความพร้อมไว้ก่อนจะมีการเรียนการสอน (4) ด้านอำนาจหน้าที่ โดยสำนักศาสนศึกษาบาลีประจำอำเภออาจสามารถมีเจ้าคณะอำเภออาจสามารถเป็นประธานโดยตำแหน่ง มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ ครูสอน และบุคลากรประจำศาสนศึกษา โดยมี

อำนาจหน้าที่ในการจัดทำแผนงาน นโยบาย การจัดการเรียนการสอน การสอน และการส่งเสริม สนับสนุนให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (5)สถานที่เรียน ได้มีการใช้อาคารเรียนที่วัด อุบลบริพัทธ์ ซึ่งมีอาคารสถานที่และห้องเรียนพร้อม (6)สิ่งอำนวยความสะดวก โดยมีการเตรียม สิ่งอำนวยความสะดวกด้านพาหนะ ห้องน้ำ ไฟฟ้า พัดลม และอุปกรณ์การเรียนการสอน (7)สื่อเทคโนโลยีการเรียนการสอน โดยมีสื่อเทคโนโลยีการเรียนการสอน 2 ส่วน คือ สื่อการเรียน การสอนโดยการสรรหา ได้แก่ การสรรหาตำราเรียนที่สอดคล้องกับหลักสูตรการเรียนของแม่กองบาลี สนามหลวงตามระดับชั้น การสรรหาสื่อเทคโนโลยีการเรียนการสอนบาลีในระบบสารสนเทศ และการ ติดต่อขอรับสื่อจากสำนักเรียนจากสำนักเรียนใหญ่ๆ ในกรุงเทพมหานคร และสื่อการเรียนการสอนที่ เกิดจากการผลิตขึ้นเอง มีทั้งคู่มือและหลักสูตรการจัดการเรียนการสอน การผลิตสื่อการเรียนการสอน ประจำรายวิชา เช่น PowerPoint เป็นต้น และ (8)สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการการเรียนการสอน

8)การประเมินผลการจัดการเรียนการสอน ได้แก่ (1)การประเมินการจัดการเรียนการสอน ของโดยคณะสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ด (2)การประเมินผลโดยคณะกรรมการบริหารสำนักศาสนศึกษา โดยการประเมินครูสอนและประเมินผลการจัดการเรียนการสอน (3)การประเมินโดยครูสอน คือ การประเมินจากทัศนคติต่อการเรียนบาลี ประเมินจากความรู้ความเข้าใจ ความสนใจของผู้เรียน และ ระดับความรู้ของผู้เรียน เพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาและส่งเสริมอย่างเหมาะสม ใช้ระบบการ ประเมินผลการจัดการเรียนการสอนคล้ายทางโลกทั่วไป ออกแบบทดสอบให้ครอบคลุมเนื้อหา จัดอบรมเน้นพิเศษในส่วนที่ยังไม่เข้าใจ การจัดอบรมก่อนสอบบาลีสนามหลวง (4)การประเมินผลจาก การสอบบาลีสนามหลวง แล้วนำผลการประเมินทั้งหมดมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาการจัดการเรียน การสอนและหลักสูตรให้มีคุณภาพต่อไป

6. อภิปรายผลการวิจัย

6.1 การบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ควรมีแผนการดำเนินการ 7 ด้าน ประกอบด้วย (1)ด้านหลักสูตร หลักสูตรต้องมีทั้งหลักสูตรแกนกลางตามที่บาลีสนามหลวงกำหนด และหลักสูตรที่สำนักเรียนจัดทำขึ้นมาเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของผู้เรียน (2)ด้านครูสอน โดยครูสอน จะต้องมีความเชี่ยวชาญในรายวิชาที่สอน และจะต้องมีการประเมินครูสอนด้วย (3)ด้านการจัดการเรียนรู้ จัดกระบวนการเรียนรู้ตามสภาพของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ส่วนครูสอน เป็นผู้กำกับดูแล การประเมิน และกำหนดทิศทางการเรียนรู้ให้มีคุณภาพ (4)ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ มีความเหมาะสมกับผู้เรียนและมีความหลากหลาย เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้เรียน (5)ด้านการวัดผล และประเมินผลผู้เรียนอยู่เสมอ (6)ด้านสื่อการเรียนการสอน โดยการใช้สื่อเทคโนโลยีทางการศึกษา เข้ามาใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน และมีการผลิตสื่อการเรียนบาลีขึ้นมาในสำนักเรียน (7)ด้านคุณค่า ของการศึกษาโดยการสอนไปพร้อมกับจูงใจให้เห็นคุณค่าของการเรียนบาลี สอดคล้องแนวคิดของพระ

มหาบุญชัย ปภัสสรเมธี(2551 : 164-165) ที่กล่าวว่า การบริหารหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีควรดำเนินการดังนี้ 1)ด้านการบริหารหลักสูตร ได้แก่ การเตรียมบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญแต่ละวิชา มีการปฐมนิเทศนักเรียน มีการจัดทำคู่มือครูเสริมแต่ละระดับมีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก 2)ด้านการจัดการเรียนการสอน (1)มีการจัดตารางสอน จัดเวลาคาบชั่วโมงในการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสม มีการจัดเวลาให้นักเรียนดูหนังสือด้วยตนเอง (2)มีการจัดชั้นเรียน จัดให้นักเรียนเรียนรวมกัน ไม่มีข้อจำกัดในเรื่องอายุพรรษา ขึ้นอยู่กับความสนใจของนักเรียน มีการแบ่งนักเรียนที่เรียนเก่งและไม่เก่ง เพื่อให้คนที่เรียนเก่งเรียนได้อย่างรวดเร็ว ตามความสามารถของแต่ละรูป (3)มีการจัดครูเข้าสอนที่มีความเชี่ยวชาญในแต่ละวิชา 3)การวัดผลและการประเมินผลของสำนักเรียน มีการวัดผลและประเมินผลการเรียนทุกเดือน เพื่อที่จะให้นักเรียนแต่ละชั้นนั้นรู้ความบกพร่องตนเอง และมีการอบรมบาลีก่อนสอบสนามหลวง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอธิการมาวิน จันทมโม (อ้วนจี), สมควร นามสีฐาน, ประยูร แสงใส (2562 : 262) ที่ได้ศึกษาการพัฒนาชุดการจัดการเรียนรู้อบรมสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยใช้พุทธวิธีการสอน เรื่อง เบญจศีล เบญจธรรม นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 3 โรงเรียนบ้านผึ้งวิทยาคม ตำบลบ้านผึ้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาชุดการสอน โดยใช้พุทธวิธีการสอน เรื่อง เบญจศีลเบญจธรรม นักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนบ้านผึ้งวิทยาคม หลังจากที่ผ่านมาการจัดการเรียนการสอนแล้ว นักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในสภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุดค่าเฉลี่ย เท่ากับ 4.87 แยกตามรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุดทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านเทคนิคการสอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านเนื้อหา และด้านการวัด และด้านประเมินผล

6.2 แนวทางการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนบาลี การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีเป็นสิ่งจำเป็นต่อสำนักเรียนทุกแห่ง นอกจากจะมีการใช้หลักสูตรกลางแล้วแต่ละสำนักเรียนยังจำเป็นต้องพัฒนาหลักสูตรขึ้นมาใช้ให้เหมาะสมกับนักเรียนของตนเอง เนื่องจากพื้นฐานของผู้เรียนมีความแตกต่างกัน มีบริบทและสภาพแวดล้อมต่างกัน ดังนั้น การพัฒนาหลักสูตรขึ้นมาใช้เป็นคู่มือประกอบการสอน จึงเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการจัดการเรียนการสอน และยังเป็นการกระตุ้นให้ครูสอนได้พัฒนาตัวเองอยู่เสมอ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาทองเต็ม อาจารย์สุโข (2556 : 105-106) ที่เห็นว่าหลักสูตรมีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนการสอน คิดเป็นร้อยละ 41.7 สามารถนำองค์ความรู้จากหลักสูตรไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และหลักสูตรมีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนการสอน จากการศึกษาในส่วนของสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า การพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนมีความสัมพันธ์กัน จึงเสนอให้ดำเนินการไปพร้อมกัน 8 ด้าน ดังนี้ 1)ด้านการบริหาร และแผนการดำเนินงาน 2 ระยะเวลา คือ แผนระยะสั้น ได้แก่ การสรรหานักเรียนในอำเภออาจสามารถให้ครบทั้ง 15 ตำบล ตามแนวคิด 1 ตำบล 1 มหาเปรียญ ต่อมาเป็นแผนระยะยาวคือการควบคุม

ปริมาณและพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอนทุกด้านให้มีคุณภาพ 2)ด้านการสรรหาผู้เรียน 3 แผนงาน คือ แผนการรอรับ แผนการจัดหา และแผนการแบบผสมผสานทั้งเชิงรุกและเชิงรับ 3)ด้านผู้สอน มีการคัดเลือกครูสอนที่มีความเชี่ยวชาญแต่ละประโยคและรายวิชา มีการนิเทศครูสอน ผูกอบรมและพัฒนาครูสอนเพื่อให้มีเทคนิควิธีการสอนที่หลากหลาย มีสวัสดิการและค่าตอบแทนครูที่เหมาะสม มีวิชาและภาระเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียน 4)ด้านผู้เรียน มีการนิเทศผู้เรียนเพื่อให้เข้าใจระเบียบการเรียนการสอน การปรับทัศนคติเพื่อให้เข้าใจความสำคัญของการเรียนบาลี ตลอดจนกระบวนการเรียนการสอน และสร้างแรงจูงใจในการเรียนบาลี โดยเน้นความจำ ความรู้ ความเข้าใจ ใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์สังเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินค่าจากการเรียนรู้ โดยมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง 5)ด้านการพัฒนาหลักสูตร ใช้หลักสูตรหลักตามแม่กองบาลีสนามหลวงเป็นหลัก แต่มาพัฒนาให้เป็นคู่มือและสื่อการเรียนของสำนักเรียน โดยมีการจัดทำโครงสร้างหลักสูตรและคู่มือการเรียนการสอนที่ให้อ่านง่าย ผลผลิตสื่อการเรียนการสอนขึ้นมาใช้เอง ออกแบบเนื้อหาและรูปแบบคู่มือที่ดึงดูดความสนใจของผู้เรียน โดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย เพื่อให้ผู้เรียนได้นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ 6)กิจกรรมการจัดการเรียนการสอน โดยมีการจัดทำแผนการจัดการเรียนการสอน มีการวัดผลความรู้ การจัดอบรมเพื่อเสริมทักษะและความรู้แก่ผู้เรียน และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาของผู้เรียน 7)ด้านปัจจัยสนับสนุนการเรียนการสอน ได้แก่ บุคคลจัดการเรียนการสอนและผู้สนับสนุน งบประมาณในการจัดการเรียนการสอน วัสดุอุปกรณ์และครุภัณฑ์ที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน อำนวยหน้าที่ในการเรียนการสอน สถานที่เรียน สิ่งอำนวยความสะดวกเทคโนโลยีการเรียนการสอนและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการต่อการเรียนการสอน และ 8)การประเมินผลการจัดการเรียนการสอน โดยคณะสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ดประเมินสำนักศาสนศึกษา ผู้บริหารสำนักศาสนศึกษาประเมินครูสอน และครูสอนประเมินผู้เรียน ซึ่งมีการใช้แนวคิดการจัดการมาใช้ในการบริหารและพัฒนาหลักสูตร โดยเน้นการสร้างระบบการจัดการความรู้และพัฒนาทักษะของผู้เรียน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวิจิตรปัญญาภรณ์(2561 : 227-228) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม คุณธรรม จริยธรรม สำหรับเด็กและเยาวชนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า 1)จากการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรม จริยธรรม สำหรับเด็กและเยาวชนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน 4 แนวทาง ได้แก่ แนวทางที่1การกำหนดเป้าหมาย จุดมุ่งหมายและขอบเขต แนวทางที่ 2 การออกแบบหลักสูตร แนวทางที่ 3การใช้หลักสูตร แนวทางที่ 4 การประเมินผลหลักสูตร 3)แนวทางการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม คุณธรรม จริยธรรม สำหรับเด็กและเยาวชนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน 4 แนวทาง ประกอบด้วย 50 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ ด้านการออกแบบหลักสูตร 13 ตัวบ่งชี้ ด้านการกำหนดเป้าหมาย จุดมุ่งหมายและขอบเขต 11 ตัวบ่งชี้ ด้านการใช้หลักสูตร 13 ตัวบ่งชี้ ด้านการประเมินผลหลักสูตร 13 ตัวบ่งชี้

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

7.1.1 แม่กองบาลีสนามหลวงและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรมีนโยบายกำหนดให้ทุกสำนักเรียนพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนบาลี และมีการเพิ่มเงินอุดหนุนเพิ่มเติมสำหรับสำนักเรียนบาลีที่มีการพัฒนาหลักสูตร

7.1.2 คณะสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ดควรมีการกำหนดนโยบายการส่งเสริมการสอบบาลีระดับจังหวัดก่อนการสอบบาลีสนามหลวง โดยมีคณะกรรมการขึ้นมาตรววจข้อสอบและประเมินผลข้อดีหรือข้อด้อยของสำนักเรียนต่างๆ พร้อมทั้งจัดทำข้อเสนอแนะส่งให้แต่ละสำนักเรียนเพื่อปรับปรุงและพัฒนา ก่อนสอบบาลีสนามหลวงต่อไป

7.2 ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

7.2.1 ครูสอนบาลีควรมีการพัฒนาองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีทางการศึกษาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการสอนให้มีความน่าสนใจและมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

7.2.2 ก่อนเปิดการเรียนการสอนบาลี ทุกสำนักเรียนควรกำหนดให้ครูสอนส่งแผนการสอนและมีคณะกรรมการประเมินแผนการสอน ทั้งความเหมาะสมของเนื้อหา กระบวนการเรียนรู้ เครื่องมือ และคุณภาพของแผนการสอนด้วย

7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

7.3.1 ควรทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนบาลีในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

7.3.2 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับการสร้างนวัตกรรมจัดการเรียนการสอนบาลีโดยใช้สื่อสังคมออนไลน์

7.3.3 ควรวิจัยเรื่องแนวทางการปฏิรูปการจัดการศึกษาบาลีของคณะสงฆ์ไทย

8. เอกสารอ้างอิง

พระครูธรรมธรสุชาติ ฐิตวโร. (2558). บทบาทของพระสงฆ์ในประชาคมอาเซียน. **พุทธจักร**. 69(1). 16-26.
พระครูวิจิตรปัญญาภรณ์. (2561). แนวทางการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม คุณธรรม จริยธรรม สำหรับเด็กและเยาวชนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด**. 7(2). 227-236.

พระมหาทองเต็ม อาจารย์สุโก (สายคำ). (2556). **ทัศนคติของสามเณรผู้เรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี สำนักศาสนศึกษาวัดบูรพาภิราม อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีต่อการศึกษบาลี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระมหาธีรสุข ธมฺมสาโร (อุปัชฌาย์). (2554). **การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี : กรณีศึกษาลำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาบุญชัย ปภัสสรเมธี (จูแวน). (2551). **ศึกษาสภาพการดำเนินงานการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พระราชปริยัติโมลี (ไพบูลย์ วิบูล). (2554). **การบริหารกิจการคณะสงฆ์ของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดสุพรรณบุรี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการมาวิน จนฺทธมฺโม(อ้วนจี่), สมควร นามสีฐาน, ประยูร แสงใส. (2562). การพัฒนาชุดการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยใช้พุทธวิธีการสอน เรื่อง เบญจศีล เบญจธรรม นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 3 โรงเรียนบ้านฝั่งวิทยาคม ตำบลบ้านฝั่งอำเภอเมือง จังหวัดนครพนม. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด. 8(2). 261-270.

9. คำขอบคุณ

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงด้วยการได้รับความร่วมมือจากหลายหลายท่าน ขอขอบคุณ พระครูวาปีจันทคุณ, ผศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด และพระครูปลัดสมหมาย อตฺตสิทฺโธ ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต รวมทั้งคณาจารย์ประจำหลักสูตรทุกท่านขอขอบคุณท่านอาจารย์ ดร.ไพฑูริย์ สอนมะไฟ ประธานที่ปรึกษา และขอขอบคุณท่านพระอาจารย์วิมาน คมภีร์ปญฺโญ, ดร. กรรมการที่ปรึกษา ที่ท่านได้เมตตาแนะนำประเด็นและเนื้อหาในการทำงานวิจัย พร้อมทั้งได้ติดตามการทำงานอย่างใกล้ชิด และได้เมตตาเข้าร่วมสนทนากลุ่ม รวมทั้งเป็นกัลยาณมิตรด้วยดีเสมอมา ขอกราบขอบคุณผู้บริหาร ครูสอน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำอำเภออาจสามารถทุกท่าน ที่ได้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมด

คุณความดีที่เกิดจากการงานวิจัยนี้ ขอเผื่อแผ่ให้พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ครูอาจารย์และผู้มีพระคุณของข้าพเจ้าทุกท่าน และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตลอดถึงทุกท่านที่เอ่ยนามมาแล้วดังกล่าวข้างต้น ขอให้ทุกท่านมีความสุขสมความปรารถนาทุกประการ และขอให้เจริญในธรรมทางพระพุทธศาสนา ทุกท่านยิ่งๆ ขึ้นไป ด้วยเทอญ